עדים זוממין דממונא הוא. דכל המשלם יותר על מה שהזיק כגון כפל ותשלומי ארבעה וחמשה קרי קנס כדלקמן בהך פירקין (ד' טו:) וכגון כל דבר קלוב המאמר בתורה כגון חמשים של אונס ומפתה ומאה של מוציא שם רע כולהו הוי קנסא אבל מידי אחרינא ממונא: **סבר לה כר"ע.** דאמר בגמ' מכות בפ"ק (ד' ג.) עדים זוממין אין משלמים על פי עצמן כגון אם הזמו בב"ד זה ולא הספיק בעל דין להעמידן בדין ולחובען והלכו למקום אחר והודו שם בב"ד ואמרו הזמנו בבית דינו של פלוני פטורין אלמא קנסא הוא ומודה בקנס פטור: **אי ר"ע ליתני תרי גווני שור.** דהא לר"ע יש חילוק בין תשלומין של שור לחזיק שור דלא משלם אלא חצי נזק לתשלומי שור לחזיק אדם דתנן לקמן בפ' המניח את הכד (דף לב.) ר"ע אומר כו': **במותר.** אם חבל אדם בשור תם ותם באדם ושמו ב"ד חבלה שחבל האדם בשור משלם בעל השור לקמן בפ' המניח את הכד (דף לב.) ר"ע אומר כו': אם חבל אדם בשור תם ותם באדם יותר מחבלה שחבל האדם בשור משלם בעל השור אותו עודף: **לגזויה.** לכח אגרופו כדאמר בסנהדרין בפ"ק (דף ז.) אדייה לגזויה וקם: **יכול ישלם פס שחבל באדם מן העלייה פ"ל כו'.** ואשתכח דלא משלם נזק שלם אלא כמו שהשור שוה: **אונס ומפתה דממונא הוא.** שחמשים כסף נגד הוי קנס אבל יש בו פגם שהוה עכשיו פחות מדמעיקרא כדאמר בכתובות (דף מ.) ובוטח דממונא הוא: ה"ג **מה נפשך.** משום מאי איצטריך ליה למיתני לי משום נער תנא ליה: **מדמע.** מערב תרומה עם חולין של חבירו דהשתא מזדין להו בזול לפי שאין יכול לאוכלה אלא כהן: **מנסך.** שניסך יין חבירו לע"ז ואסרו בהנאה הואיל ועביד ביה מעשה גנופיה דיין: **שאינו ניכר.** כגון הכא דאין הנזק ניכר בתוך הפירות דלא חסר להו: **לימא קסבר רבי חייא לא שמיה היזק.** ומשום דקנס הוא תני דלא הוי בכלל אבות דרבי אושעיא: **אלא מניינא דרבי חייא למעוטי מאי.** דלא מתשיב בהדייהו: **מוסר.** מלשון שמוסר ממון חבירו לעובד כוכבים: **ומפגל.** כהן שנטבל קרבנו של ישראל חטאת א] לשום שלמים דאין הקרבן עולה לאוכלה בעליו וצריך אחר: **וליסני ליה.** ר' חייא האי מוסר: **מוציא שם רע דיבורא דאית ביה מעשה.** בעילה: **מכלל דאיכא תולדות.** כדפרשינן לעיל לכל חד וחד גניפה ונשיכה לקרן נתחככה להנאתה תולדה דשן וכן לכולן: **אתא נתינה כו'.** דבכולהו כתיב או תחת וגמרינן תחת תחת משון מועד דכתיב ביה שור תחת השור) מה התם ממיטב דגמר משן ורגל דכתיב ביה מיטב שדהו) אף כאן מיטב שאם בא לשלם קרקע לניזק בשביל הזיקו מגביהו מן העידית או נתינה וגמר נתינה נתינה משור שנגח את העבד דכתיב ביה יתן לאדוניו) או שלם וגמר משן ורגל דכתיב בהן מיטב כרמו ישלם) או כסף וגמרי מבור דכתיב ביה כסף ישיב לבעליו [שמות כא] ואתרבא אבות גמירי כולהו משן ורגל. בשומר חנם כתיב אשר יבשיעון אלהים ישלם [שם כב] בשואל כתיב בעליו אין עמו שלם ישלם [שם] בנושא שכר כתיב אם גנוב יגנב מעמו ישלם [שם]שוכר אינו כתוב בתורה אבל דינו כנושא שכר. בנזק דמובל בחבירו כתיב נתינה כן יתן בו) והיינו ממון הניתן מיד ליד כדדרשינן בהמובל (לקמן דף פד.). בגער כתיב פגע תחת פגע) ודרשינן ליה לקמן בהמובל (דף פה.) פגע תחת פגע ליתן לגער במקום נזק. בריפוי ושבת כתיב נתינה שבתו יתן ורפא) ב) ובשבת כתיב תחת גבי אונס ומפתה דכתיב תחת אשר עינה [דברים כב] ודרשינן בכתובות בפרק אלו נערות (דף מ:) חמשים כסף תחת העינוי מכלל דאיכא בושת ופגם. לישנא אחרינא הואיל וכתיב בהובל בחבירו תחת דכתיב תחת פגע כולהו חמשה דברים דידיה מהתם גמרינן. בתשלומי כפל כתיב ישלם שנים [שמות כב]ובתשלומי ארבעה וחמשה כתיב ממשה בקר ישלם תחת וגו' ב) וקרן דגנב בכלל כפל הוא ובגזל כתיב נתינה ונתן לאשר אשם לו (במדבר ה). בעדים זוממין כתיב בהו נפש בנפש (דברים יט) וכמתן דכתיב תחת דמי. באונס ומפתה ומוציא שם רע כתיב כסף ונתן לאבי הנערה חמשים כסף (שם כב) היינו אונס ומפתה כסף יקקול כמוהר הבתולות (שמות כב) במוציא שם רע ועבשו אותו מאה כסף (דברים כב). מעמא ומדמע ומנסך בכלל נזק הן ג) ובנזק כתיב ביה תחת: **מאי קאמר.** למה לי למיתני כלל: **ופיסי אידך מינה.** כמה מלינו בשור שהוא מזיק וחייב אף המבעה שהוא מזיק יהא חייב: **לא אפיה.** כדמפרש לעיל רב לטעמיה ושמואל לטעמיה: לכתוב

עדים זוממין דממונא הוא ליתני סבר לה כר"ע [א]דאמר [ב]אין משלמין על פי עצמן אי סבר ליה כר"ע [ג] ליתני תרי גווני שור ליתני שור דאזיק שור וליתני שור דאזיק אדם [ד]דתנן ר"ע אומר אף תם שחבל באדם משלם במותר נזק שלם [ה]הא תבריה ר"ע לגזיזיה דתניא ר"ע אומר יכול אף תם שחבל באדם ישלם מן העלייה תלמוד לומר [ו]יעשה לו מגופו משלם ואינו משלם מן העלייה האונס והמפתה והמוציא שם רע דממונא הוא ליתני מה נפשך אי נזק תנא ליה אי צער תנא ליה אי בשת תנא ליה אי פגם היינו נזק מה אית לך למימר קנסא בקנסא לא קמיירי המטמא והמדמע והמנסך דממונא הוא ליתני נפשך אי [ז]היזק שאינו ניכר שמיה היזק הא תנא ליה נזק אי [ח]היזק שאינו ניכר [ט]לא שמיה היזק הוה ליה קנסא ובקנסא לא קמיירי לימא קסבר ר' חייא היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק דאי שמיה היזק הא תנא ליה נזק תנא היזקא דמינכרא ותנא היזקא דלא מינכרא בשלמא לתנא דידן תנא מניינא [י]למעוטי דר' אושעיא ור' אושעיא תנא מניינא למעוטי דרבי חייא אלא מניינא דרבי חייא למעוטי מאי [יא]למעוטי מוסר ומפגל וליתני בשלמא מפגל בקדשים לא קמיירי אלא מוסר מאי טעמא לא תני שאני מוסר דדיבורא ובדיבורא לא קמיירי והא מוציא שם רע דדיבורא הוא וקתני דיבורא דאית ביה מעשה והא עדים זוממין דיבורא דלית ביה מעשה הוא וקתני התם אע"ג דלית ביה מעשה רחמנא קרייה מעשה דכתיב [1]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו בשלמא לתנא דידן תנא אבות מכלל דאיכא תולדות אלא לרבי חייא ורבי אושעיא אבות מכלל דאיכא תולדות תולדותיהן מאי ניהו אמר רבי אבהו כולן כאבות לשלם ממיטב מאי טעמא אתיא תחת נתינה ישלם כסף: לא הרי השור כהרי המבעה: מאי קאמר אמר רב זביד משמיה דרבא הכי קאמר לכתוב רחמנא חדא ותיתי אידך מיניה הדר אמר חדא מחדא לא אתיא: ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים: מאי קאמר אמר רב משרשיא משמיה דרבא הכי קאמר לכתוב

האא תבריה ר"ע לגזיזיה. אין לפרש דחזר בו מדקתני שמשלם מגופו דבפ' המניח (לקמן דף לב.) תני בהדיא ר"ע אומר כמשפט הזה כתחתון ולא כעליון יכול ישלם מן העלייה כו' ולפ"ה נמי קשה דפי' ק"אע"ג דזימנין ליכא נזק שלם כגון שהשור אין שוה כדי היזקו מכל מקום ליתני תרי גווני שור כיון דלפעמים ליכא נזק שלם וי"ל דכיון דאין משלם אלא מגופו אי אפשר למיתני גבי אבות דאמרינן לקמן כולם כאבות הן לשלם ממיטב: **האונס והמפתה והמוציא ש"ר דממונא הוא.** מוקמי שם רע לית ביה ממונא כלל אלא מאה כסף אלא לגב אחרינא נקטיה: **המטמא** והמדמע. המ"ל דלא תנא להו משום דלא מיתייב בשוגג: **דאי** שמיה היזק. ואע"ג דחזקיה דאמר שמיה היזק איתותב בהנזקין (גיטין דף נג:) מ"מ ניחא ליה לאוקומי בריתא דרבי חייא אליבא: **וקתני** היזק דלא מינכרא. והא דקתני אלשה גווני לפי שהם שנויין בפ' הנזקין (שם נב:) דקתני שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר דקתני גווני טובא: **תני** מניינא למעוטי. האי למעוטי לאו משום דלית ליה דרבי חייא אלא כלומר למעוטי דלא אתי לרבי נהו: **למעוטי** מוסר כו'. המ"ל למעוטי כופר ושלשים של עבד והא דלא קתני להו משום דנקטינא לא מיירי ומוסר ומפגל אפילו למאן דלא דאין דינא דגרמי מחייב משום קנס בהגחל בתרא (לקמן דף קז.): **דיבורא** דאית ביה מעשה. דבכתובות בפ' נערה (דף מו.) א"ר אליעזר בן יעקב לא נאמרו דברים הללו אלא כשבעל ור' יהודה אית ליה התם עד שישכור עדים: **כולם** כאבות לשלם ממיטב. ואע"ג דתולדות לאבות דמתניתין משלמין נמי ממיטב מ"מ הני מי לאו דקרינא להו אבות לא הוי ידעי דמשלמי ממיטב:

תחת נתינה בו'. נספרי מפיק בושת מוקלותה אם כפה ולא תמום עיניך (דברים כה) וליף מעדים זוממין דכתיב לא תחוס עיניך (שם יט) וא"ל שהוא גזירה שוה גמורה מדלא קאמר אתיא תחת נתינה עיניך ועדים זוממים פרש"י דכתיב בהו נפש בנפש וא"ל דאפילו אם העידו על שור תם שהזיק או העידו פלוני חייב לפלוני מנה דדינו בזיבורית דמשלמי ממיטב דאם רצו לחייב אחריש ממיטב לא צריך קרא דמכאשר זמם נפקא דיתחייבו ממיטב: **מאי** קאמר. משום דלא מצי לפרושי האי לא הרי כשאר לא הרי שבש"ס קמתמה מאי קאמר:

כי

כסף. ריפוי ושבת כתיב בהו נתינה שנאמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. המטמא והמדמע והמנסך יין לע"ז. והמסור והמפגל כיון דקימא לן היזק שאינו ניכר שמיה היזק שייכי כולהו בכלל נזק: **פיס'** לא השור כהרי המבעה כו'.

מסורת הש"ם

א) מכות ג., ב) לקמן נב. מכ: ערכין יד:, ג) לקמן מכ:, ד) [גיטין נב.], ה) [שם מד: נו. נג: מועד קטן יג. בכורות לה.], ו) [כריתות נ:], ז) [עיין כתוספות ע"ז עד. ד"ה למעוטין], ח) עי' כס' פני יהושע במקום ב"ק מ"ש בזה, ט) [שמות כא], י) [שם כב], כ) [שם כא], ל) [שם כב], מ) [ויקרא כד], נ) [שמות כא], ס) [שם], ע) [שם], פ) [שם], צ) [שם כא], ק) [שם], ר) [שם כב], ש) [שמות ב:], ת) [שם כא]: [ובכתש], א) [שם], ב) גי' ר"מ ובמק כתיב יעלם דכתיב מכה בהמה ישלמנה, ג) הספר חסר וג"ל ולפשתכח דלא משלם מזק שלם אלא כמו שהשור שוה לאף ע"ג וכו'. ר"מ.

גליון הש"ם

גמ' ליתני תרי גווני שור. עי' לקמן דף ז ע"א תוס' ד"ה ור"ע:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א) רש"י ד"ה ומפגל וכו' מטמא לשום שלמים. עי' מגמות דף מע ע"א בלשון רש"י שם בד"ה ומפגל בהו לשום שלמים וכו' ובתוספות שם ד"ה ומקחנא בה ועי' פני יהושע ושיטה מקובצת תרו"ק:

רבינו חננאל

מערב תרומה וכיוצא בה בחולין. דברי ר' עקיבא דאמר בעדים זוממין אין משלמין על פי עצמן מפורש בתחלת פ' כיצד העדים נעשין זוממין. ת"ר ד' דברים נאמרו בעדים זוממין אין נעשין בני גרושה ובני חלוצה. ואין גולין לערי המקלט ואין משלמין כופר ואין נמכרין בעבד עברי משום ר' עקיבא אמרו אף אין משלמין על פי עצמן. פי' תבריה ר"ע לגזיזיה שיבר כלי איינו שלוחם בהן כלומר ב) חזר בו דתניא ר' עקיבא אומר יכול ישלם מן העלייה כו' וזה בפ' המניח את הכד. פי' מוסר המוסר את חבירו לעובדי כוכבים ונענש או מסר ממון חבירו לעובדי כוכבים אם יש עדים חייב לשלם. ודין מן הטוען טענת מסור ואין לו ראייה אני עתיד לפרשו במקומו בפ' הכונס צאן לדיר. אשכחן הני אבות נזיקין כו' בהדי מסור ומפגל ואית בהו ממונא וקנסא והזק בידים והדיקא דאתי ממילא. ואית בהו ממונא דאתא בהיתרא וממונא דאתא לדידיה באיסורא. ואית בהו נמי היזק ניכר והיזק שאינו ניכר. ואית בהו דיבור שיש בו מעשה [כמו] המוציא שם רע. ודיבור שאין בו מעשה ורחמנא שוויי מעשה עדים זוממין. ודיבור שאין בו מעשה מסור והני אבות תולדותיהן כיוצא בהן בר מתולדה דרגל בחצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה ואמאי קרי ליה תולדה דרגל לשלם מן העלייה וכולן מועדין הן מתחילתן בר מן הקרן. ושן ורגל ברשות הרבים פטורים ג) דאורחייהו הוא. אמר ר' אבהו כולן כאבות הן לשלם ממיטב. מאי טעמא אמר

ד) עי' תוס' ד"ה הא תבריה. ה) עי' כנה"ש רש מכלמין מ"ש על הרי"ף כזה.

עין משפט נר מצוה

לה א מיי' פרק יח מהלכות עדות הלכה ח סמג עשין קי טור ח"מ סי' לח:

לו ב מיי' פ"ז מהלכות חובל ומזיק הלכה ל סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' שפה סעיף ל:

תורה אור השלם

1. אוֹ בֶן יִגָּח אוֹ בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ: שמות כא לא

2. וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: דברים יט יט

מוסף רש"י

אין משלמין על פי עצמן. אם החמו בב"ד ולא הספיק בעל דין להעמידן בדין על הזממן עד שברחו ואלו בב"ד אחר והודו שהחמו בב"ד פלוני (מכות ב:). **משלם במותר נזק שלם.** אם חבל בו נזק האדם בשור ושמו ב"ד חבלה שבאדם יותר על חבלה שבשור, בעל השור משלם לאותו מותר נזק שלם (ערכין יד:). ומפגל. כהן שפגל בקרבנו של ישראל, דשחיט לאוכלו חוץ לזמנו לחייב, אינו משלם ממיטב, דהאי היזקא דיבורא בעלמא הוא ואיהו שאינו ניכר מיכר מינהו (כריתות ב:).

רבינו חננאל (המשך)

אביי אתיא תחת נתינה בפרק כסף פי' מצאנו בפירוש בשן ורגל דכתיב ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם וגמרינן מינה דכל מקום דכתיב תשלומין הוא ממיטב בשור כתיב שלם ישלם שור תחת השור בבור כתיב בעל הבור ישלם במבעה כתי' מכה בהמה ישלמנה בהבער כתיב שלם ישלם המבעיר בשומרים כתיב ישלם שנים לרעהו. ובשומר שכר כתיב ישלם לבעליו. ובשואל כתיב שלם ישלם. (או שכיר) [שוכר] או כשומר חנם או כשומר שכר נגב חיים שנים ישלם תשלומי ד' וה' כתיב חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה. בגזלן כתיב ושלם אותו בראשו. ולמד עוד מי שאינו כתוב בו לשון תשלומין בתחת תחת. כתיב בנזקי שור שלם ישלם שור תחת השור מה תשלומי שור כתיב ביה תחת והוא ממיטב אף כל היכא דכתיב תחת ממיטב הוא. וילפי מיניה הניזקין דכתיב עין תחת עין והעדים זוממים בכלל. צער חבורה תחת חבורה ויליף מינה האונס (שלו) [דכתיב] ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה. ותוב ילפי אחריני מן האונס מה אונס דכתיב ביה נתינה וכסף ומשלם ממיטב אף כל היכא דכתיב נתינה או כסף ישלם ממיטב. (דלי וג') ויליף מינה המפתה דכתיב כסף ישקל. ומוציא שם רע דכתיב ועבשו אותו מאה

כי שדית בור בינייהו **אתיא** כולהו. מה שפי׳ הקונטרס דשן אתיא מבור ואש דכי פרכת מה לאש שכן מועדת לאכול בין ראוי לה בין שאין ראוי לה תאמר בשן שאין מועדת לאכול אלא בראוי לה וקשה דלא אשכחן שאינו ראוי בשן דאש אכלה דבר שאין ראוי לה לא הוי תולדה דשן אלא תולדה דקרן כיון דאין הנאה להזיקה ואי משכחת בשוס ענין גילף מאש דמתחייב אף באין ראוי ונראה דשן נמי אתי בפלגא דדינא או מאש לחודיה ומיהו י״ל לפירוש הקונטרס דשפיר פרכינן פירכא דלא שייכא בשן דכהאי גוונא פריך בהחובל (לקמן דף פח.) גבי עבד ואשה מה לאשה שכן אינה במילה אף מה שפירש בור יוכיח שאין מועד לדבר שאין ראוי לו כגון אדם קשה חרש דלא פטר אדם אלא ממיתה ולא מנזקין ועוד אנו משוס דפטר אדם משוב אין ראוי והלא באש נמי פטור טמון ועוד דלקמן (דף ט:) גבי חומר בשור מבור אין מוגא לרבי יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור שאין הולך ומזיק אלא במקומו והא דקאמר בסמוך אש תוכיח שכן כח אחר מעורב בו וחייב ה״פ אע״ג דכח אחר מעורב בו וחייבי ליה כאילו בעצמו עושה את הכל וחייב משום חיציו ה״נ אע״ג דכח אחר מעורב בו חשובים כאילו בעצמו עושה את הבור הזה בלא כח אחר אי נמי היינו דפריך מה לאש שכן כח אחר מעורב בו דיליה [ד]חמור יותר שע״י זה הולך ומזיק למרחוק מה שאין כן באבנו וסכינו ומשאו ואע״ת והיכי אתו כולהו מאש ובור מה לאש ובור שכן מעשיו גרמו לו כדמפרש לקמן גבי בור המתגלגל ואש נמי מעשיו גרמו לו שהדליק האש וי״ל דלא חשיב אש מעשיו גרמו לו כיון שהרוח מסייעו ואע״ת מבור ואדם נמי היכי אתו מה לבור ואדם שכן מעשיו גרמו לו וי״ל דאתו מבור ואדם ישן או נופל מן הגג ברוח שאינה מצויה דחייב כדאמר לקמן בסוף פרק שני (דף מ.) ואע״ת מבור ורגל היכי אתי מה לבור ורגל שכן היזקן מצוי דלקמן חשבינן בור היזקו מצוי וי״ל דאין בור היזקו מצוי טפי מאחרים ולא קאמר לקמן הכי אלא להזכיר חומרא אחת ששה בבור וכותל ואילן: **שכן** מועדין וכו׳. אין לפרש שמשלמין נזק שלם דאם כן קרן נמי אתיא כיון דלא כתיב אלא מפרש ר״ת דמועדין מתחילתן היינו שדרכן להזיק משא״כ בקרן דסתם שוורים בחזקת שימור קיימי למ״ד[ה] פלגא דניזקא קנסא ולמ״ד אדרבה קרן עדיפא היינו למ״ד דפלגא ניזקא ממונא שדרכו להזיק ולא קיימי בחזקת שימור ולא כמו שפירש הקונטרס דלא איתפרש היכא: [ו](גי׳ **להלכותיהן**. הוה מצי למימר דכולהו אינטריך למיכתב דאי לא כתיב אלא הוה נפקא מחד מהנך ובור הוה פטרי בהו כלים ואי ליף מחד מהנך ומאש הוה פטרי בהו טמון) ומתני׳ לא קתני אלא להגדיל תורה ואדליר: **בור לפטור בו את הכלים**. אגב אורחיה נקטיה דבור לא אתי מכולהו:

אש לפטור בו את הטמון. הוה מצי למימר לחייב בו את הכלים דאש לא אתי מבעלי חיים אלא מחד מהנך מייניהו ובור דפטר בו את הכלים: אי

לכתוב רחמנא תרתי ותיתי אידך מיניהו הדר אמר חדא מתרתי לא אתי אמר רבא וכולהו כי שדית בור בינייהו אתיא כולהו במה הצד לבר מקרן משום דאיכא למיפרך מה לכולהו [ז]שכן מועדין מתחילתן ולמאן דאמר אדרבה קרן עדיפא שכוונתו להזיק אפילו קרן נמי אתיא אלא למאי הלכתא כתבינהו רחמנא להלכותיהן קרן [ח]לחלק בין תמה למועדת שן ורגל [ט]לפוטרן ברשות הרבים בור [י]לפטור בו את הכלים [יא]ולרבי יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור [יב]לפטור בו את האדם אדם [יג]לחייבו בארבעה דברים אש [יד]לפטור בו את הטמון ולרבי יהודה דמחייב על נזקי טמון באש לאתויי מאי לאתויי

מקרן ובור דכי פרכת מה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק תאמר ברגל קרן יוכיח מה לקרן שכן כוונתו להזיק בור יוכיח וכן אש מקרן ובור בכולן תחילת הדין מה בור שאין דרכו לילך ולהזיק חייב אלו כולן שדרכן לילך ולהזיק לא כ״ש מה לבור שכן תחילת עשייתו כו׳. וכן אי כתב רחמנא בור ושן אתו כולהו אינך נמי לבר מקרן בהאי דינא מה בור שאין דרכו לילך ולהזיק חייב רגל ואש לא כל שכן וכן אדם מה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק תאמר בכל אלו אם תוכיח מה לשן שכן יש הנאה להזיקו תאמר בכל אלו בור תוכיח הלא השוה כו׳ אף אי אתיא כל אלו אבל קרן לא אתיא מייניהו דאיכא למיפרך מה להלא השוה שבבור ושן שכן מועדים מתחילתן תאמר בקרן. וכן אי כתיב בור ורגל אתיא כולהו מהא דינא דבור לבר מקרן דכי פרכת מה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק תאמר בשן ואש ואדם רגל יוכיח מה לרגל שכן היזקו מצוי דכל שעה היא מהלכת תאמר בכל אלו בור יוכיח וחזר הדין הלא השוה כו׳ אף אי אתיא כל אלו אבל קרן לא אתיא דמה להלא השוה שבהן שמועדין מתחילתן תאמר בקרן. וכן אי כתב בור ואש הוה אתו אינך בהאי דינא מבור וכי פרכת מה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק תאמר ברגל ושן ואדם אש תוכיח מה לאש שכן מועדת לאכול בין שראוי לה בין שאינו ראוי לה כגון עצים כלים ואבנים תאמר בשן שאינה מועדת אלא לדבר הראוי לה בור יוכיח שאינו מועד אלא לדבר הראוי לה דבר שאינו ראוי לה מאי ניהו אדם דכתיב[ד] ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים [לקמן כח:] דאש נפל בבור אדם וכלים פטור בעל הבור הלא השוה שבהן כו׳ אף אי אתיא שן ואתו אדם ורגל בפלגי דינא דכי אתרת אש תוכיח ליכא למיפרך מה לאש מידי אבל קרן לא אתיא דמה להלא השוה בבור ואש שכן מועדים מתחילתן. ולהכי נקט רבא בור דמחד מאידך לא מצי למימר כי שדית חד בייניהו אתו כולהו מההוא ומחד מאידך דהא מכל תרי מייניהו לא הוה אתו לא קרן ולא בור קרן מאש ורגל ושן ואדם לא דמה לכולהו שכן מועדין מתחילתן ובור נמי לא אתיא דמה לכולהו שכן דרכן לילך ולהזיק. ואי קשיא לך לימא כי שדית קרן בייניהו אי נקט קרן ליכא תרי דלא אתי מינה ומחד מאידך דאי נקט או רגל או שן או אדם בהדי קרן לא אתיא אש מייניהו דפרכינן מה להלא השוה שבהם שיש בהם רוח חיים וכן בור נמי לא אתיא מייניהו ואי נקט אש בהדי קרן לא אתיא שן ובור מייניהו כי פרכינן מה לאש שכן אוכלת אפילו דבר שאין ראוי לה כגון כלים תאמר בשן דפטור על הכלים כדתנן במתניתין [לקמן יט:] ליכא למימר קרן יוכיח ובור נמי לא אתי מייניהו שכן דרכן לילך ולהזיק מה שאין כן בבור: **ולמאן דאמר כו׳**. לא איתפרש [א] היכא:

להלכותיהן. למה שיש בזה מה שאין בזה: **לפוטרן ברשות הרבים**. דכתיב בהו [שמות כב] ובער בשדה אחר דלא חייבין אלא ברשות הניזק: פלוגתא דרבי יהודה ורבנן לקמן בשילהי פרק שור שנגח את הפרה [נג:]. ודרשה דבור נראה בעיני דכדי נסיב לה דהא בור אינטריכא ליה למיכתב דהא מכל תרי מייניהו לא נפק דכולהו דרכן לילך ולהזיק לבר מבור אלא איידי דדרשי להלכות האחרים נקט לה נמי: **לפטור בו אם האדם**. כדדרשינן [לקמן כח:] שור ולא אדם: **אדם**. להכי כתביה רחמנא: **לחייבו בארבעה דברים**. לער ריפוי שבת וצושת משא״כ בכל הני: **לפטור בו אם הטמון**. שאם היו בגדים טמונים בגדים פטור המבעיר דכתיב ביה [שמות כב] או הקמה ודרשינן בשילהי הכונס נאן לדיר (לקמן דף פ.) מה קמה בגלוי אף כל גלוי לאפוקי טמון דלא מה שאין כן בשור ובור ומבעה ורבי יהודה קא פליג התם: לאתויי

עין משפט נר מצוה

לז א מיי׳ פ״ב מהלכות נזקי ממון הלכה ל סמג עשין קח טוש״ע ח״מ סי׳ שפט סעיף ו:
לח ב מיי׳ שם פ״ל הלכה ה סמג שם טוש״ע שם סעיף ג וסעיף ט:
לט ג מיי׳ שם הלכה ח טור ש״ע שם סעיף טו:
מ ד ה מיי׳ שם פי״ג הלכה ל סמג שם טור ש״ע ח״מ סי׳ תי סעיף כח:
מא ו מיי׳ פ״ל מהל׳ חובל ומזיק הלכה ל סמג עשין ע טוש״ע ח״מ סי׳ תכ סעיף ג:
מב ז מיי׳ פי״ד מהל׳ נזקי ממון הלכה ח סמג עשין קט טוש״ע ח״מ סי׳ תיח סעיף יג:

מסורת הש״ס

ב) לקמן י. סח: נג:. ג) רש״ל [ועי׳ רש״ס]. ג) בס״ל: טולהו אינך מייניהו. ד) [שמות כא]. ה) פי׳ שכן דרכו לילך ולהזיק. רש״ל. ו) [לקמן טו.]. ז) רש״ל מ״ז ועי׳ רש״ל.

הגהות הגר״א

[א] רש״י ד״ה ולמאן דאמר כו׳ לא אתפרש היכא. נ״ב הוא בדף הקודם:

רבינו חננאל

אמר רבא וכולהו כי שדיית בור בייניהו אתיין [כולהו מבור ומקרן] בר מקרן כו׳: מה שור ובור שדרכן להזיק ושמירתן עליך אף אני אביא האש. מה לשור שכן יש בו רוח חיים בור יוכיח שאין בו רוח חיים. מה לבור שתחלת עשייתו לנזק שור יוכיח וחזר הדין כו׳ וכן כולן. ואלא למאי הלכתא פלגינהו רחמנא. ואוקמה רבא להלכותיהן. קרן לחלק בין [תמה] למועדת. שן ורגל לפוטרן ברשות הרבים בור לרבנן לפטור בו את הכלים. ולר׳ יהודה לפטור בו את האדם. אש לרבנן לפטור בו את הטמון לקמן. לר׳ יהודה

לאתויי ליחכה נירו. שאם ליחכה האש חריפתו של חבירו או סכסכה אבניו חייב. באבנים שייך לשון סכסוך שלא נשרפו לגמרי אלא שסכסכה ונדבקה האש בהן וסכסכה מעט כדאמרינן (חולין דף יח:) גבי פגימת סכין מסוכסכת מרוח אחת שלא נפגמה מב' לדדין לגמרי. ולהכי כתב אם לחייבו בהני דנפקא לן התם [לקמן פ.] מאו השדה דלא שמעינן מהנך דמתניתין הא מילתא דליחייב בדבר שאינו ראוי לה כגון הכא שאין עיקר אש בכך: **הלך השור שבהן שדרכן להזיק כו'.** דמשמע אף כל שדרכו להזיק ושמירתו עליך ומאי מנית לאתויי: **היינו אש.** דתולדה דאש היא דמאי שנא אש מינה שבן כח אחר מעורב בה הני נמי כח אחר מעורב בה כי: **בשר דייתי.** מזקי בהן שור או תמור: **אי דאפקריה בין לרב בין לשמואל.** דפליגי פ)(בהפקר) בפ' המניח את הכד (לקמן דף כח:): **היינו כור.** דתרוייהו אמרי כל תקלה שהפקיר נפקא לן מכור דחייב דמי היכי דחיובא דכור הוא ברה"ר דהוי הפקר כדאמרינן בפ' שור שנגח את הפרה (לקמן דף מט:) שעל עסקי כריית ופתיחה באה לו אף כל תקלתו שהפקיר חייב דהא נמי מחילת עשייתן לנזק דהוה ליה לאסוקי אדעתיה דסופו ליפול ברוח מצויה: **אש פוכיח.** והיינו דנקט במתני' הלך השור: **שכן דרכו לילך כו'.** אבל אלו לא הזיקו בהליכתן אלא השור והחמור נתקל בהן: **וחזר בהן הדין.** דליכא למפרך מה לכור שכן אין כח אחר מעורב בו ואמאי בהלך השור דמתניתין: **כורו המתגלגל.** כגון הניח אבן ברה"ר ובעודה במקומה לא הזיקה וגלגלה רגלי אדם והמה למקום אחר והזיקה אש: **אי בהדי דאולי מזקי כו'** לא גרס והכי גרסינן **היכי דמי אי דאפקריה בין לרב בין לשמואל כו': מעשיו.** כריית גרמה את הזיק אבל מעשיו של זה לא הזיקו אלא רגלי אדם והמה שגלגלוהו: **שור יוכיח.** שאין מעשה בעלים גרמו הזיק אלא ממנו הזיק והיינו הלך השור דנקט במתניתין: **כל אלו שאמרו.** וקשיא ואזיל להו אלו הפותקים ביבותיהם וגורפים מערותיהם כלומר כל אלו שאמרו חכמים שיש להן רשות להשליך מזקיהן לרה"ר ואלו הן פותקין ביבותיהן פותחין ציורותיהן המקלחים שופכים שטופכין ממנריהן לר"ה: **וגורפין מערותיהן.** ומשליכין זבליהן לרה"ר: **בימות החמה אין להם רשות.** מפני שהרחוב נאה והוא מקלקלו אבל בימות הגשמים שהרחובות מלוכלכות יש להן רשות: **ואע"פ שברשות.** ד"ל משליכין אם הזיקו חייבין: **כחו הוא.** והיינו אדם ותנא ליה במתניתין: שור

לאתויי [א]ליחכה נירו וסכסכה אבניו: הצד השוה שבהן: לאתויי מאי אמר אביי [ב]לאתויי אבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו היכי דמי אי בהדי דקא אזלי קא מזקי היינו אש מאי שנא אש דכח אחר מעורב בו וממונך ושמירתו עליך הני נמי כח אחר מעורב בהן וממונך ושמירתו עליך ואלא בתר דנייחי אי דאפקרינהו בין לרב בין לשמואל היינו בור מאי שנא בור שכן תחילת עשייתו לנזק וממונך ושמירתן עליך הני נמי תחילת עשייתן לנזק וממונך ושמירתן עליך אלא דלא אפקרינהו לשמואל [ג]דאמר [ד]כולם מבורו למדנו היינו בור לעולם דאפקרינהו ולא דמו לבור מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו תאמר בהני שכח אחר מעורב בהן אש תוכיח מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק בור תוכיח וחזר הדין רבא אמר לאתויי [ה]בור[ו] המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה ה"ד אי דאפקרינהו בין לרב בין לשמואל היינו בור מאי שנא בור שכן תחילת עשייתו לנזק ושמירתו עליך הני נמי תחילת עשייתן לנזק ושמירתן עליך אלא דלא אפקרינהו לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו היינו בור לעולם דאפקרינהו ולא דמי לבור מה לבור שכן מעשיו גרמו לו תאמר בהני שאין מעשיו גרמו לו שור יוכיח מה לשור שכן דרכו לילך ולהזיק בור תוכיח [ז]וחזר הדין לא ראי זה כראי זה רב אדא בר אהבה אמר לאתויי הא דתניא [ח]כל אלו שאמרו פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן בימות החמה אין להם רשות בימות הגשמים יש להם רשות אע"פ שברשות אם הזיקו חייבים לשלם היכי דמי אי בהדי דקאזלי מזקי כחו הוא אלא בתר דנייח היכי דמי אי דאפקרינהו בין לרב בין לשמואל היינו בור מ"ש בור דתחילת עשייתו לנזק וממונך ושמירתו עליך הני נמי תחילת עשייתן לנזק וממונך ושמירתן עליך אלא דלא אפקרינהו לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו היינו בור לעולם דאפקרינהו ולא דמי לבור מה לבור שכן שלא ברשות תאמר בהני דברשות שור

אי לרב דאמר כו'. לא גרסינן כדפירשנו לעיל[ו]: **מה** לבור שכן אין כח אחר מעורב בו. למאי [ז]דפריך הלא חשיב אש מעשיו גרמו לו לפי שהרוח מסייע לו ה"מ למפרך הכא מה לבור שכן מעשיו גרמו לו תאמר באבנו וסכינו אלא לפי דפירכא שכן אין כח אחר מעורב בו חשיב עפי דהשתא ליכא למימר שור יוכיח אלא אש גרידא ולקמן גבי בור המתגלגל פריך מה לבור שכן מעשיו גרמו לו דלא שייך התם שכן אין כח אחר מעורב בו דהיכי נימא תאמר בור המתגלגל שכן כח אחר מעורב בו דמשמע דלא הוי בור אלא על ידי כח אחר וזה אינו שהרי נעשה בור בלא כח אחר משמעיתו ברה"ר: **לאתויי** בור המתגלגל. בכל הספרים כתוב אי בהדי דקא אזלי קמזקי כמו הוא ופירש הקונטרס דלא גרס ליה וטעמא משום דאמרינן לקמן בהמניח (דף מז:) אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים ובעל התקלה נמי אין לחייבו מטעם אדם המזיק אלא משום דחשיב כרוח מצויה והוי אשו ואין למוחקו בשביל כך דלענין כדי שלא יצאו כ"כ בחוזק שיתיזו וזיקו דרכו להתבונן שפיר ולהכי פריך כמו הוא ויתחייב המגלגל הכל ולא בעל התקלה ואע"ג דלגבי כלב שנטל הארבה והלך לגדיש כו' (לקמן ד' כא:) ופריך בגמרא (ד' כב.) וליחייב בעל הגחלת נמי שהוא בעל התקלה היינו משום דכלב לאו בר דעה הוא אבל הכא [ח]המקלקל בר דעה הוא תדע דאם הדליק אש ובא אחר ושרף עלית חבירו או חפר בור ובא אחר ודחף שור חבירו לתוכו אין סברא שיתחייב בעל הבור או בעל האש והמגלגל ברגלי בהמה אם הזיק בהדי דאזלי יתחייבו שניהם בעל הבהמה ובעל התקלה והא דאמרינן לקמן בפרק הפרה (ד' נג:[ט]) שור ואדם שדחפו לבור לענין נזקין כולן חייבין דמשמע אפילו בעל הבור צריך לומר דמיירי אדם בלא כוונה דכיון דאין בכוונה כלל חייב בעל הבור כמו האדם והא דאמרינן (שם) לענין ד' דברים ודמי ולדות אדם חייב האי ד' דברים היינו מזק לער וריפוי ושבת אבל בושת אין חייב עד שיתכוין כדאמר בהמוגל (לקמן ד' פו.) ולא הוי כארבעה דברים דלעיל דהתם לא חשיב נזק והא דאמר (לקמן נג:) לענין כופר ושלשים של עבד שור חייב ל"ל דהיינו דוקא בכוונה אע"ג דלא הוי דומיא דאדם דנשלא בכוונה ליכא כופר ושלשים של עבד כדאי' בשילהי שור שנגח ד' וה' (לקמן ד' מג.): **מה** לבור שכן שלא ברשות. [י]דאפילו עשאו ברשות ואח"כ הפקיר כיון שהפקיר היינו שלא ברשות: **תאמר** בהני דברשות שור יוכיח. וא"ת למ"ד

מד א מיי' פי"ד מהל' מזקי ממון הלכה ח סמג עשין סט טוש"ע ח"מ סי' תיח סעיף ג:
מה ב ג מיי' פי"ג מהלכות מזקי ממון הלכה ב ג סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' תיא סעיף ג:
מו ד מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ג:
מז ה מיי' שם הלכה יג סמג שם טוש"ע ח"מ סי' תיד סעיף ג:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מה לבור שכן שלא ברשות דאפ' עשאו ברשות. עי' לקמן כח ע"ב תוס' ד"ה ה"מ:

מוסף רש"י

כולם מבורו למדנו. כל תקלה בור הוא ואע"ג דלא הפקיר (לעיל ג.). כל אלו שאמרו. חכמים מותרין לקלקל ברה"ר, ואלו הן פותקין ביבותיהן. לקלח שופכין שלהן ברה"ר סי', כיצ ליצור המקלח שופכין של מי תעמיס הנים ברה"ר (לקמן ל.).

רבינו חננאל

לאתויי ליחכה נירו וסיכסכה אבניו: **פ"ם** הצד השוה שבהן כו' לאתויי מאי אמר אביי לאתויי אבנו וסכינו ומשאו שהניחן בראש הגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו בתר דנייחי. אבל [אי] בהדי דקאזלי אזקי לא איצטריך לרבויי ליה דהיינו אש אלא אפי' בתר דנייחי. רבא אמר לאתויי בור המתגלגל כו' רב אדא בר אהבה אמר לאתויי הא דתניא כל אלו שאמרו פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן בימות החמה אין להן רשות בימות הגשמים יש להם רשות אע"פ שיש להן רשות אם הזיקו חייב לשלם. ומקום חלוקת רב ושמואל כבר פירשנוהו

תנא שור לרגלו היכי קאמר שור יוכיח דברשות חייב והא רגל לא מיחייב אלא ברשות הניזק ושם אין לו רשות וי"ל כגון שהלך ברה"ר והתיז והזיק ברה"י דחייב כדאמרינן לקמן (דף יט.): (שיין לע"ב) ה"ג **הכותל** והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו **פטור מלשלם.** וכן כתוב בספרים של רש"י וכן נספר רב אלפס וכן עיקר אבל אותם דכתוב בהו חייב נשלם לא נהירא דכיון דבשלא הזהירו חייב לא יתכן להקל עליו לפוטרו ממה שמזהירין אותו לקוץ ולסתור: **א"ר** דאפקרינהו בין לרב בין לשמואל היינו בור. וא"ת והא משמע לקמן בהמניח (ד' כט.) דלכ"ע המפקיר מזקיו לאחר נפילת אונס דפטור והאי נמי אונס הוא דבנין ונטיעה שעשה לא פשע כלום וי"ל כיון שהזהירו לקוץ ולסתור שלא יזיקו ועבר הזמן הוי פושע והוי כמפקיר [י]וכשיו לאחר נפילת פשיעה:

היינו בור. לכאורה נראה דמיירי כשהזיקו כותל ואילן בשעת נפילה גופה ואפ"ה מדמה ליה לבור מדלא קאמר הכא אי בהדי דקאזלי קמזקי היינו אש ועוד דאי בהזיק דלאחר נפילה מיירי אמאי פטור מלשלם הלא כיון שנפלו מיד היה לו לסלקן ועוד דא"כ לא הוה ליה למיתני לקוץ ולסתור אלא נתנו לו זמן לפנותו ולסלקו כיון דבהזיק דלאחר נפילה מיירי אע"ג דבור אין הולך להזיק ואלו הולכים ומזיקין יש לנו ללמדם מבור דעדיף היזק דידהו שהולכים ומזיקין מבור שאינו הולך ומזיק אלא מזיק במקומו ונראה דבהזיק דלאחר נפילה

נמי